

Формотворення і техніки композиції у музиці ХХ століття, теоретичний аспект

Одним із актуальних і проблемних питань у музиці ХХ століття залишається створення форми, а більш поглиблено – формотворення. Під формотворенням підрозумівається розгортання музичної структури у часі. Видається, що поняття «формотворення» є більш широким за обсягом, ніж поняття «форми-процесу» і акцентує часовий, фактурний і саме формотворчий (саморух музичного матеріалу в музичному творі) аспекти.

У другій половині ХХ ст. композитори використовують традиційні форми, але з появою різних технік композиції формотворення набуває нового змісту. Безперечним є той факт, що формотворення було характерним і для класико-романтичного періоду, проте коли поняття «музичний твір» має тенденцію на позначення як «авторський проект», «індивідуальний проект» (термін Ю. Холопова), формотворення почало значно змінюватися. Водночас, як і раніше воно базується на архітектонічних принципах, побудованих на співставленні контрасту та тотожності.

У музиці ХХ століття основними принципами залишаються класичні – двочастинність, тричастинність і рондоподібність. Велике значення також має контрастно-складова форма, яка «співставляється» з різних епізодів, а також варіаційність в усіх своїх проявах. Тобто взаємозв'язок музичного матеріалу та форми створює нові можливості для розвитку процесу формотворення загалом. Також показовим є художня настанова на відкриті форми і застосування «тиші» (пауз), що проявляється важливим моментом формотворення в сучасній композиції.

Поняття «техніка композиції» з'явилося у ХХ столітті. У визначенні «техніка композиції» розуміємо таке, що пропонує Т. Кюрегян: «комплексне поняття, де центральне місце належить способу звуковисотної організації, яке побіжно пов'язане також з характером викладу (склад і фактура), метро

ритмом та іншими сторонами музики» [3, с. 201]. Кожна техніка композиції по-своєму впливає на форму та «пропонує» свої варіанти розвитку форми. У ХХ столітті – найпоширенішими техніками композиції – додекафонія, серіалізм, сонорна, алеаторика, та ін. Щоб простежити чи впливає кожна техніка на форму, потрібно зробити більш детальне дослідження. Можна узагальнити, що наприклад, всі потенційні втілення додекафонії у формотворчому аспекті будуть відрізнятися від потенційних форм композиції в сонорно-алеаторних творах. Але водночас, конкретні втілення форми в додекафонії чи сонорно-алеаторній музиці можуть бути досить схожими, іноді подібними, але ніколи не однаковими. Саме тому типологізувати форму і принципи формотворення в сучасній музиці дуже важко. Також у музиці ХХ століття цей процес ускладнює те, що дуже часто на межі окремих розділів значно пом'якшується контраст між частинами. Сама межа форми часто стає умовною, яка «не прослуховується».

Значної уваги потребують моменти границь розділів у творах. Якщо в межах одного розділу дуже часто домінуючим принципом розвитку стає хвилеподібність, то співставлення розділів створює різні варіанти їх співвідношення. Так, крім традиційних можна виділити:

1) умовно *сонорний*, коли пласт чи лінія (не обов'язково сонорний) ще звучать з попереднього розділу, а новий пласт (чи пласти) свідчать про початок нового розділу;

2) умовно *поліфонічний*, коли межа розділів оформлюється по типу «питання-відповідь», багато в чому це вплив мікрополіфонії, який поширився на формотворення;

3) умовно *структурний*, коли розділ відокремлений паузами;

4) умовно *інтегративний*, коли кінець попереднього і початок нового розділу контрастують елементами технік композиції і фактурою, а не тематизмом як таким, маємо на увазі проведення на межі розділів, як правило, одного музичного матеріалу, але з застосуванням різних технік композицій.

Техніки композиції безперечно впливають на формотворення. Вони керують процесом вибору елементів технік, які в свою чергу розширюють можливості організації матеріалу і форми. Хоча класичні форми (двочастинна, тричастинна, рондоподібна) все ще залишаються основою для сучасних композицій, але вибір певної техніки композиції чи технік створюють величезне коло можливостей для більш «вільного» розуміння і втілення формотворення.

Отже, техніки композиції, створюють величезні можливості для розширення меж традиційних форм. Сам музичний матеріал таким чином впливає на розділи форм. І досить часто сучасні композитори слідуєть за цим принципом, що матеріал створює форму. Технік композиції у ХХ столітті багато, і щоб конкретно визначити як та чи інша техніка впливає на форму і змінює її, потрібно зробити ширше дослідження, спрямоване на конкретну техніку та її вплив на формотворення.

Список використаної літератури:

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс [2-е изд.]. Ленинград : Музыка, 1971. 375 с.
2. Когоутек Ц. Техника композиции в музыке ХХ века. Москва: Музыка, 1984. 301 с.
3. Кюрегян Т. Форма в музыке XVII-XX веков. Москва : Сфера, 1998. 344 с.
4. Теория современной композиции [отв. ред. В. С. Ценова]. Москва : Музыка, 2005. 624 с.